

BIXEVIORIZM VA BIXEVIORIZMDA SKINNER NAZARIYASI

Termiz Davlat Unversiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti

talabasi Rashidova Zamira Sharofovna

ANNOTATSIYA: Bixeviorizm (inglizcha xatti-harakat - xatti-harakat) - odamlar va hayvonlarning xatti-harakatlarini o'rganishga tizimli yondashuv. U barcha xulq-atvor reflekslardan, atrof-muhitdagi ma'lum qo'zg'atuvchilarga reaksiyalardan va shaxsning hozirgi motivatsion holati va nazorat qiluvchi stimullar bilan birga kuchaytirish va jazolash kabi shaxs tarixining oqibatlaridan iborat deb taxmin qiladi. Bixevioristlar odatda irsiyatning atrof-muhitning turli omillariga javob berish darajasini aniqlashda muhim rol o'ynashini qabul qilsalar ham, ular birinchi navbatda atrof-muhit omillariga e'tibor berishadi.

KALIT SO'ZLAR: bixeviorizm, psixika, ijtimoiy muhit, jamiyat, psixologik omillar, ongsizlik, maqsadlar, hatti-harakatlar

ASOSIY QISM: Qattiq bixeviorizmning eng ko'zga ko'ringan nazariyotchisi B.F. Skinner insonning barcha xatti-harakatlarini ilmiy usullar bilan bilish mumkin, chunki u ob'ektiv (atrof-muhit tomonidan) aniqlanadi. Skinner yashirin psixik jarayonlar tushunchalarini, masalan, motivlar, maqsadlar, his-tuyg'ular, ongsiz tendentsiyalar va boshqalarni rad etdi. U insonning xatti-harakati deyarli butunlay tashqi muhit tomonidan shakllantirilishini ta'kidladi. Bu pozitsiya ba'zan ekologiya deb ataladi (inglizcha muhitdan - atrof-muhit, atrof-muhit). Skinnerning so'zlariga ko'ra, "inson psixikasining qora qutisi" empirik tadqiqotlardan chiqarib tashlanishi kerak; sa'y-harakatlar ochiq, to'g'ridan-to'g'ri kuzatilishi mumkin bo'lgan inson xatti-harakatlarini o'rganishga, oxir-oqibat inson harakatlarini belgilaydigan va boshqaradigan atrof-muhit omillarini aniqlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Skinner hayvonlarning (kalamushlar, kabutarlar) xatti-harakatlarini eksperimental tahlil qilish hayvonlar va odamlar uchun umumiy xulq-atvor tamoyillarini kashf qilish imkonini beradi, deb hisoblagan.

Xulq-atvorning umumiy qonuniyatlariga asoslanib, ta'lim va tarbiyaning eng muhim amaliy psixologik-pedagogik vazifasi hal qilinadi. Atrof-muhit o'zgaruvchilari (ya'ni, mustaqil o'zgaruvchilar) bilan manipulyatsiya qilish orqali shaxsning xatti-harakatlariga (bog'liq o'zgaruvchilar) bashorat qilish va nazorat qilish mumkin. Skinner xulq-atvorning ikkita asosiy turi mavjudligini tan oldi: respondent va operant. Biroq, u asosiy narsa operant xulq-atvor, deb hisoblardi, ya'ni. o'z-o'zidan paydo bo'ladigan harakatlar, ular uchun hech qanday boshlang'ich stimuly mavjud emas. Hayvonlar va odamlar uchun oqibatlar muhim ahamiyatga ega - xatti-harakatlar natijasida yuzaga keladigan hodisalar. Oqibatlarga qarab, kelajakda bunday xatti-harakatlarga nisbatan ma'lum bir tendentsiya mavjud. Operant reaksiyalar asta-sekin ixtiyoriy reaksiyalar

xarakteriga ega bo'ladi. O'rganishning operant turiga ko'ra, inson xatti-harakatlarining ko'plab shakllari shakllanadi (kiyinish qobiliyati, kitob o'qish odati, tajovuzkorlik ko'rinishlarini cheklash, uyatchanlikni engish va boshqalar). Ijobiy natijaga erishgan reaksiya takrorlanishga moyil bo'ladi. Shunday qilib, ko'pchilik oilalarda operant yig'lashni o'rganish kuzatilishi mumkin. Bolaning jismoniy noqulayliklarga so'zsiz munosabati sifatida qichqiriq va yig'lash ota-onalarga bolaga yaqinlashishni, uni tinchlantirishni, yordam va e'tibor berishni xohlaydi. Bunday g'amxo'rlik chaqaloqning yig'lashi uchun kuchli ijobiy mustahkamlovchi hisoblanadi; yig'lash esa ota-onaning xatti-harakatlarini nazorat qilishning operant shartli vositasiga aylanadi. Shu bilan birga, salbiy natija yoki jazoga olib keladigan javobni takrorlash ehtimoli kamayadi. Agar tanishimiz salomlashishga javoban lablarini burishtirsa va bizni sezmagandek ko'rinsa, biz tez orada u bilan salomlashishni to'xtatamiz.

Armatura Skinner kontseptsiyasidagi asosiy tushunchadir. Kuchaytirish javobni kuchaytiradi va uning paydo bo'lish ehtimolini oshiradi. Xulq-atvorni o'rganishda mustahkamlashning ikki turi tan olingan: asosiy (yoki shartsiz - suv, oziq-ovqat, jinsiy aloqa) va ikkilamchi (yoki shartli - pul, boshqa muhim shaxsning e'tibori, ota-onalar, tengdoshlar, o'qituvchilarning roziligi). Skinnerning fikricha, ikkilamchi kuchaytirgichlar o'tmish tajribasi natijasida mustahkamlovchiga aylanadi, ular ko'pchilik uchun umumiy bo'lib, ularning xatti-harakatlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Skinner, shuningdek, ijobiy va salbiy mustahkamlashni ajratdi. Ijobiy mustahkamlash javobni kuchaytiradi, unga yoqimli oqibatlar (oziq-ovqat, e'tibor) bilan birga keladi. Salbiy kuchaytirish xatti-harakatlarning reaksiyasini ham kuchaytiradi, lekin bezovta qiluvchi stimullarni yo'q qilish hisobiga (o'smir "onamning o'g'li, chaqaloq" kabi do'stlarining masxarasidan qochishga harakat qilib, haqoratli so'z va iboralarni qo'llashni boshlaydi). Xulq-atvorni jazolash orqali ham nazorat qilish mumkin (o'smirning onasi so'kish uchun uni labiga urishi yoki cho'ntak pulidan mahrum qilishi mumkin). Bu oqibat to'xtash, xulq-atvor reaksiyasini bartaraf etish uchun mo'ljallangan. Jazolash usuli zamonaviy jamiyatda ko'pincha qo'llaniladi, ammo Skinner bunday xatti-harakatlarni nazorat qilish samarasizligini (u faqat istalmagan xatti-harakatlarni vaqtincha kechiktiradi) va bundan ham yomoni, salbiy ta'sirlarni (qo'rquv, tashvish, o'zini o'zi qadrlashning yo'qolishi) keltirib chiqarishini isbotlashga harakat qildi. , antisotsial xatti-harakatlarning qo'pol shakllari). U ijobiy mustahkamlash (kerakli naqshlarni mukofotlash) bolalarda ham, kattalarda ham xatti-harakatlarni shakllantirishning ancha ishonchli usuli ekanligini ta'kidlaydi. Murakkab xatti-harakatlarni (masalan, yozish yoki shaxslararo ko'nikmalar yoki aniqlik) o'rgatishda ketma-ket yaqinlashish yoki shakllantirish usuli qo'llaniladi. Harakat

kerakli yo'nalishda o'zgarganda, bosqichma-bosqich, bosqichma-bosqich mustahkamlash qayta-qayta faollashtiriladi. O'rganishning yana bir printsiipi - bu mustahkamlashning bevositaligi. Mustaqil, ehtiyotkorlik bilan ovqatlanishni o'rgatishda bola doimiy ravishda mustahkamlanadi: qo'lga qoshiqni olib, og'ziga yo'naltirishga urinishlari uchun maqtovg'a sazovor bo'lishadi, ular uning harakatlariga qoyil qolishadi va chaqaloqni rag'batlantirishadi, garchi dastlab u deyarli hamma narsani yo'qotsa ham. yo'l davomida tarkib. Va faqat asta-sekin kerakli natijaga yaqinlashish natijasida ular boladan kiyim va dasturxonning tozaligi va tozaligiga erishadilar.

Skinnerning ta'kidlashicha, hatto og'zaki xatti-harakatlar yoki og'zaki til ham muvaffaqiyatli ketma-ket yaqinlashish jarayoni orqali erishiladi. Biroq, ko'plab psixologlar tilni shu tarzda egallash mumkinligiga to'liq qo'shilmaydilar va shu bilan erta bolalik davrida nutq rivojlanishining tez sur'atlarini ta'kidlaydilar, bu esa operant konditsionerlik tamoyillari asosida tushuntirib bo'lmaydi. Insonning sotsializatsiyasi muammosi Skinner tomonidan "Erkinlik va qadr-qimmatdan tashqari" (1971), "Xulq-atvor va jamiyat haqida fikr" (1978) kitoblarida muhokama qilingan. Skinnerning kontsepsiyasida bolaning rivojlanishi - bu mustahkamlash yo'nalishlariga muvofiq uning me'yoriy xatti-harakatlarini o'rgatishdir. Dastlabki bosqichlarda ota-onalar sotsializatsiya agentlari va mustahkamlash manbalari bo'lib, keyinchalik mustahkamlash manbalari soni kengayadi - bular qo'shnilar, maktab va tengdoshlarning fikrlarini o'z ichiga oladi. Skinnerning fikricha, insonning xatti-harakati hayot davomida o'zgarib turadi va vaqti-vaqti bilan inqirozlar paydo bo'ladi. Inqiroz hodisalari atrof-muhitning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lib, ularda odamda etarli xatti-harakatlar reaksiyalari mavjud emas. Bixeviorizm rivojlanishning yoshga bog'liq davriyligi muammosi yo'q, chunki atrof-muhit bolaning xatti-harakatlarini doimiy, doimiy va asta-sekin shakllantiradi, deb ishoniladi. Rivojlanish davriyligi atrof-muhitga bog'liq. Muayyan yosh davridagi barcha bolalar uchun yagona rivojlanish naqshlari mavjud emas: atrof-muhit nima, ma'lum bir bolaning rivojlanish naqshlari ham shunday. Biz faqat o'rganish bosqichlarini, ma'lum mahoratni shakllantirish (o'yinni rivojlantirish bosqichlari, yozish yoki tennis o'ynashni o'rganish) bosqichlarini belgilashga imkon beradigan funktsional davriylikni yaratish haqida gapirishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Ғозиев Э.Ғ. Умумий психология. Т.: Ўқитувчи. 2010.
2. Ғозиев Э.Ғ. Психология. – Т.ЎЗМУ «Университет». 2003.
3. Ғозиев Э.Ғ. Тафаккур исихологияси. Тошкент: Университет ,1990
4. Барановская, Т. А. Обзор зарубежных теорий обучения. Исторический очерк
5. Т. А. Барановская // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2011. – № 11, с. 216–220, 222–225